

Tomáš Rafa

ART AKTIVISTA

Art and social activism

Tomáš Rafa

ART AKTIVISTA

Art and social activism

ART IN THE ROMA SETTLEMENTS

Art Projects of Tomáš Rafa Focused on Roma Issues

Tomáš Rafa is an artist who deals with current affairs. His artistic tools are a video camera and photographic equipment. In situations where crowds of people are gathering in some particular place, Rafa with his technical requisites boards a train, determined to be present. He lives in constant movement: recording, collecting, archiving, he also organises and publishes on the web. His archive entitled *New Nationalism in the Heart of Europe* (a continuing project since 2009) contains photographs and video reportage of demonstrations, blockades and protests. With his long-term interest in the individual themes, he is achieving the credibility that is important in politically engaged art. Tomáš Rafa's works touch on political events, evoking public discussion in which the author himself participates, both as artist and activist. Ethics in his work play as great a part as aesthetics.

Tomáš Rafa's work is marked by two approaches: on the one hand he records current events which occur in public space, on the other hand he initiates events of which he creates a record. In his videos he moves on the borderline of the artistic and documentary genres; his style is neither "quite artistic" or "quite documentary". When cutting his materials he often emphasises the emotive moments charged with meaning or symbols, consequently the informative narrative quality may be secondary. Rafa describes his approach as an exploration with camera. In contrast to the documentary genre, his recordings contain a certain measure of ambivalence. Videos register the moods of a moment and create a kind of preservation-in-time of charged emotions. In Rafa's artistic approach one can observe the influence of his teachers. The interest in current social themes is associated with his studies in Michal Murin's studio at the Academy of Arts in Banská Bystrica; the influence of Grzegorz Kowalski's studio at the Academy of Art in Warsaw is evident in Rafa's work

with symbols and his organisation of workshops (Kowalski's students include such well-known artists as, for example, P. Althamer, A. Żmijewski, and J. Rajkowska, etc.).

Rafa started to work with political topics in 2009. His motivation was observation of increasing nationalism in Slovakia and surrounding countries. Wave of nationalism connected to the economic crisis unveiled a lot of problems, which were until then only bubbling under the surface: xenophobia, prejudices, superstitions, lack of communication between majority and minorities. These are the topics, which interest and the same time worry the artist. His interest in people in uneasy situation brought him into Slovak Roma settlements. Life there is marked by a desperate lack of opportunities for standard living. The Roma villages, where over 10% of the Roma population of Slovakia live, do not represent the Roma minority as a whole, but they show a problem of extreme poverty as a consequence of non-systematic solutions. The following text is focused on the topic, which is often appearing in Tomáš Rafa works: living together with Roma minority.

Segregation or Sport?

His artistic projects focused on the life of Roma in Slovakia developed into a continuous art cycle entitled *Walls of Sports*. The title reacts to real

walls erected in various Slovak cities in order to segregate Roma people from other, predominantly white inhabitants. Today, Slovakia has the highest number of segregation walls in Central Europe. The municipalities often call them "walls of sports" in order to make them seem less problematic. The title of Rafa's cycle: *Walls of Sports* is therefore ironic.

The project started as a very human gesture – the artist played football next to the "wall of sports" with the Roma kids from the settlement. His intention was to paint this scene subsequently on the segregation wall in the form of a large mural. Because the walls are property of the municipality, painting required an official permission. In the process of authorizing the design the officials censored the silhouettes of Roma children. Upon the second review they removed all other silhouettes, leaving only rainbow stripes and footballs.

After realizing the first art action in the Roma settlement of Michalovce, Rafa decided to continue with the project also in other Slovak cities. Although remaining hidden, negotiations with authorities are always an integral part of the process that directly influences the result. In 2012, Rafa with the group of artists and volunteers from a Roma settlement painted the wall in Sečovce, Eastern Slovakia. In eight days, they created a 220 meters long mural depicting rainbows, footballs and outlines of people. This time the whole process was recorded and has an artistic outcome in the form of a video (exhibited in galleries and available online at Tomáš Rafa's web page: your-art.sk). The wall in Sečovce is built around the local school, which is visited mostly, if not exclusively, by Roma children. Therefore, the pupils face a double segregation – not only do they attend a segregated

school, but they are also separated by the three-meter-high wall. The problem is overlooked and carries little weight in the Slovak political reality.

Visibility and Notice

By painting the mural the wall was made visible. To access the wall, the artist and his collaborators needed to remove bushes. Subsequent artistic action drew the attention of the public at large with the help of media. Painting the wall, which should be rather demolished, is surely a double-sided gesture and remains purely symbolic. Since demolition is not in the power of local inhabitants, but in the hands of political representatives, it could be seen as an active symbolical and maybe therapeutic approach to tackling the problem.

Large wall painting with political motives refers to the tradition of Mexican muralism, which has its origin in 1920s. In comparison to Mexican murals depicting figurative scenes with clear socio-critical message, the murals initiated by Rafa contain a subversive aspect. In the situation where the municipality is in charge of building the "sport" walls and also approving the final design, there is no possibility of an openly critical message.

In the summer of 2012 two other walls were painted by the artist and his team depicting the same rainbow motive: segregation wall in the village Ostrovany and the facade of the ground floor of the apartment block in Angi mlyn, the city district of Michalovce. Also from these artistic actions videos were recorded and cut by the artist. The whole process of several days is condensed into the length

of several minutes in the final videos. Videos do not contain any commentary, the sound is authentic, sometimes overlapping with Roma music recorded on the spot. Watching these videos in the sterile gallery environments underlines the contrast and clash of the two worlds. It is giving us a glimpse of the reality we can hardly imagine, although it exists not far from our flats, sometimes even separated by high walls. Not many people and even fewer artists ever enter Roma settlements. Tomáš Rafa does not look at the Roma settlements from the position of fear, nor from the position of fascination with otherness. He tries to find mutual understanding with the help of art.

Rafa's artistic videos let us compare different Roma settlements in Eastern Slovakia. Every settlement is facing an extreme poverty. What differentiates them, though, is willingness of local people to help with the artistic project. Many people in the settlements do not have access to proper housing, running water, functioning sewer, central heating or electricity. Furthermore, each location struggles with the problems caused by the extreme poverty: crime, drug abuse, depressions, etc. The only difference is the extent of these problems. Lack of hope and social vicious circle largely effect the motivation of the people to participate in any unusual activity. Therefore most engaged cooperators of Tomáš Rafa are usually local kids.

Roma Flag on the Segregation Wall

Tomáš Rafa returned to Eastern Slovakia in 2013. He went to the village of Veľká Ida, where the local municipality built a segregation wall for €20,000 the

year before. The official narrative did not talk about the “sport” wall this time, but about the “protective” wall, because it is built next to the busy street. This narrative fails easily as soon as when we ask if the same measures have ever been taken to “protect” the white majority from the car traffic. Again, Rafa needed an official approval for the planned artistic design. The officials were disapproving of both rainbows and silhouettes. At the end they agreed on a minimalistic design: combination of blue and green colour. The artist turned their decision into a suitable one: with a simple addition of a red wheel, he essentially created the symbol of a Roma flag, obviously not known to the officials. The result is quite paradoxical: a segregation wall meant to separate the Roma people was covered by the large Roma flag. This artistic gesture highlighted the ethnic background of the political decision to construct the wall. The event took place for six days and involved a large number of local youth and children. In an effort to offer a cultural program for the entire settlement, Tomáš Rafa invited Roma rappers and activists from the village of Krupka in the Czech Republic. The performances of Czech Roma bands Dela Negra and Black Style using political lyrics were attended and warmly welcomed by all inhabitants.

Controversy with the Czech-Roma Flag

The motive of a Roma flag appeared in Rafa’s art project already earlier in 2013. Artwall Gallery in

Prague, which is located in a public space, exhibited his project *Competition Procedure for Czech-Roma Flag*. Artist here entered the public space with a seemingly simple gesture: by combining Czech and Roma flag, he created several versions of a new Czech-Roma flag. Proposals of the combined flag were not only exhibited, but also offered for public vote on media server. This way the artist intended to initiate a discussion.

The symbol of the mixed flag is referring to the complicated concepts of nation, state or political representation. It is mixed in the same way as the population of the country, it is a symbol of unification. Rafa highlights and criticises the absurd and dangerous idea of the Czech Republic as a land inhabited only by White Czechs. The entire project, however, did not lack a certain level of ambivalence. The interpretation of the hybrid flag depends on the position of the viewer. On one side the artistic gesture can be perceived as “abuse” of the Czech symbol, while on the other it can be understood as “abuse” of the symbol of the Roma people.

The exhibition in public space has been surrounded in controversy since its inception. The artistic design symbolizing peaceful Czech-Roma co-existence gained great publicity in the media, but also set off a wave of negative comments. Many even mistakenly considered it to be the official design of the new state flag. Internet discussions on the gallery web pages and the online media server, where the public could vote, were filled with hateful racist sentiments. The project also received criticism of some artists who claimed that the disputes about the flag encouraged the anti-Roma attitude in the country, drawing attention from more important topics.

The exhibition was vandalized by neo-nazis, the flags were sprayed with paint and disgraced with swastikas. At the end of 2013, a conclusion by the City Hall of Prague 7 found the artist guilty of committing a legal violation, specifically the abuse of Czech state symbols, and a fine was demanded from him. The artist himself commented on the decision with the following: “I have been watching the growing hatred towards minorities for a long time and I am drawing attention to that in my artwork. It is sad that, instead of working on a solution to this situation, state institutions are focusing on the prosecution of my work.” Following a drawn-out legal process, the legal matter died when the period for a decision lapsed (the charges were pressed and dropped two times).

Police in a Gallery

In February 2014 the artist exhibited the Czech-Roma flags in the gallery Art Space at Anglo-American University. Shortly after the exhibition opening Czech police visited it on the basis of an informer and confiscated three of the sevens exhibited Czech-Roma flags. Police engaged the issue for the City Hall of Prague 1, which had begun proceedings on suspicion of a committed offense. In December 2014, however, the proceedings stopped with a clear conclusion that “the action which is the subject of the proceedings is not a criminal offense” with the reasoning that the activities of the accused neither violated nor threatened the interests of society. During that time the flag entered the public domain and was used by activists at several demonstrations. The art project of the Czech-Roma flag did not stop the wave of anti-Roma racism but it has not initiated

it either. It just made the status quo visible. It was an artistic project with an open end and more important than the outcome was the process. The art project served as an indicator of the attitudes of the society.

Change of Colour as Change of Perspective

In the summer 2014 another project from *Walls of Sports* series was realized in the Roma settlement in Sečovice. This was the second time that Tomáš Rafa returned to the place, because he liked the cooperation here most. The artist and the local people have built mutual trust and therefore everyone was pleased by continuation of the art project. This time artist made the decision to paint a communal area of the residential house. Again a colourful rainbow design was chosen. Artist attention shifted here from the segregation of the local inhabitants to their relation to public and private space. As private flats in the residential block are often nicely decorated and maintained, no one is taking care of the communal areas. There are no finances and no functioning administration. In this art project Tomáš Rafa moved from the symbolic action to the direct impact on the lives of the people. He engaged volunteers and masonry students from the settlement to help to clean, repair and at the end to paint the stairway area. Artist documented the whole process and as a result he created seven minutes long artistic video.

Changing colour of the environment is a simple gesture with a very profound effect. The idea of painting walls in the public space was realized in the city of Tirana in 2003. Tirana’s mayor that time was Edi Rama, Albanian artist and the same time

politician. He took a political decision to make the facades in the capital more colourful. The video *Give Me the Colours* by another Albanian artist Anri Sala is documenting the activity in a poetic way, emphasizing the significant impact of the colour. At the end of the video by Tomáš Rafa, a local woman asks: "Is this a fairy tale?" Her reaction illustrates a huge impact, that colours have on everyone. Although repainting something does not really change the living conditions in the settlement, it is a small contribution towards eliminating frustration: it is enabling people to change the point of view and this way to start making other changes. The real change, however, will only come about by shifting the attitude of the majority. Works of Tomáš Rafa could help it this difficult process.

Rafa keeps returning to the Roma settlement of Habeš in Sečovce since 2015, organizing annual painting workshops particularly for children, but also the elderly. In the summer of that year, the participants continued to paint another entrance to the residential house. In addition, the workshop also focused on free art – painting a large canvas (about 100 sq m) that was subsequently exhibited on the facade of a house in the center of the settlement. The drawings and paintings display an unlimited number of motives: stylized houses, people, flowers, animals, inscriptions, religious motives, or simply colored fields, which are all layered randomly, creating a certain type of folk graffiti. Furthermore, as people move through the canvas

during the process, their handprints and footprints transform into a colorful abstract image.

Abstraction and Reality

In the summer of 2016, Rafa organized in Sečovce workshop together with the Art Aktivista association (in cooperation with Karin Andrášiková, Marek Halász, and Janka Pohanková). Besides painting on a large canvas, the participants also worked with the basic geometric shape of a cube. Outlines of the large cubes were constructed of wood and painted with bold reflective colors. Only the basic framework of the workshop was given, the use of colors and shapes is always spontaneous. That summer, the spontaneous approach grew into a parade with the large cubes from the center of the settlement to the meadow. In a settlement where rectangular shapes are not so common, the cubes were later on used for local constructions. The summer workshop also concluded with an improvised vernissage in the center of the settlement. The form of the workshops was inspired by the approach of Polish artist Grzegorz Kowalski. Rafa was an assistant in his studio at the Academy of Fine Arts in Warsaw (2012-2018). Kowalski's workshops *Common Space*, *Individual Space* (organized since the 1980s) are based on a process of non-verbal communication through visual symbols and movements, and emphasize taking a stance.

Kowalski, as well as Rafa, are inspired by the theory of Open Form developed by Oskar Hansen – Polish architect, theoretician, painter, sculptor and teacher. This theory is based on active participation of the spectators in the artwork: the artist creates

framework, but does not influence the result. When Rafa organises painting workshops, he initiates creative processes, but usually has little control over their outcomes.

The following year, the painted canvas grew in size, and other wooden geometric shapes were added, creating various temporary sculptural objects. Gradually, the workshops started to feature large-scale projections of photographs and documentation from the previous years for the entire settlement. In the summer of 2018, the participants painted the area of the square in the center of the settlement, too. The painting workshops have gradually become a significant annual event for the locals and now resemble a festival. The workshops in Roma settlements are emancipatory for their inhabitants. Outstanding artistic results are achieved by a common effort in the course of a few days. Tomáš Rafa and his colleagues do not supplement the role of social workers; their help in the settlement is not directly measurable. Art fulfills its symbolic role of shifting the perspective. Additionally, the painting festival reverses the negative public perception about the life in settlements. Freedom of artistic expression and unlimited creativity are necessary for human self-realization, and the same time they help in fight against prejudice.

Lenka Kukurová

Lenka Kukurová is an art critic and curator. She deals with political themes in art and with art activism. She is one of the curators of Artwall Gallery in Prague, which focuses on socio-political issues. She works in Slovakia, Czech Republic and Germany.

SZTUKA W ROMSKICH OSADACH

Życie mniejszości romskiej w projektach artystycznych Tomáša Ráfy

Obszarem zainteresowań artystycznych Tomáša Ráfy są bieżące wydarzenia, a jego narzędziami aparat fotograficzny i kamera. Kiedy gdzieś tłum wychodzi na ulicę, Ráfa wsiada do pociągu, by to zarejestrować. Jest w nieustannym ruchu: nagrywa, gromadzi, archiwizuje, porządkuje i publikuje swoje prace w Internecie. Na archiwum realizowanego nieprzerwanie od 2009 r. projektu *Nowy nacjonalizm w sercu Europy* składają się fotografie i nagrania wideo z demonstracji, blokad i protestów. Od lat konsekwentnie zgłębia ten temat, zyskując w ten sposób kluczową dla artysty zaangażowanego wiarygodność. Jego prace wywołują publiczne dyskusje, w których sam uczestniczy jako artysta i działacz. Kwestie etyczne są w jego sztuce nie mniej istotne niż estetyczne.

W działalności artystycznej Tomáša Ráfy można wyróżnić dwa główne nurty: rejestrowanie wydarzeń zachodzących w przestrzeni publicznej oraz inicjowaniem działań, które następnie utrwala. Rezultatem są prace z pogranicza sztuki i filmu dokumentalnego: ani jednoznacznie artystyczne, ani dokumentalne *par excellence*. Montując materiał, artysta koncentruje się na momentach pełnych emocji, szczególnie wymownych lub symbolicznych. Funkcja informacyjna jego filmów jest drugorzędna. Sam artysta określa swoją metodę pracy jako obserwację przez obiektyw. W przeciwieństwie do klasycznych filmów dokumentalnych, jego prace charakteryzuje ambiwalencja. Artysta stara się uchwycić nastrój chwili, ukazać wzbierające emocje. Niewątpliwy wpływ na jego podejście

do sztuki wywarli profesorowie: do refleksji nad kwestiami społecznymi zachęcił go Michał Murin z Akademii Sztuk Pięknych w Bańskiej Bystrzycy, natomiast zainteresowanie symbolami i organizacją warsztatów jest w dużej mierze efektem studiów pod kierunkiem Grzegorza Kowalskiego, z którego pracowni na warszawskiej ASP wyszli m.in. P. Althamer, A. Żmijewski i J. Rajkowska.

Rafa zainteresował się tematyką polityczną w 2009 r., obserwując wzbierającą na Słowacji i w krajach sąsiednich falę nacjonalizmu. Kryzys gospodarczy odstąpił ksenofobię, uprzedzenia, przesady i brak porozumienia pomiędzy większością a mniejszościami. Zaniepokojenie tymi zjawiskami i zainteresowanie sytuacją grup marginalizowanych zawiody artystę do kilku romskich osad. Rafę uderzyło w nich powszechne zrezygnowanie i poczucie braku perspektyw, szans na lepsze życie. Ponad 10 procent słowackich Romów mieszka na wsi, w warunkach skrajnego ubóstwa, które jest wynikiem braku kompleksowych, systemowych rozwiązań. W niniejszym tekście skoncentrujemy się na powracającym w pracach Tomáša Ravy motywie życia w romskich społecznościach.

Sport czy segregacja?

Jednym z projektów artystycznych Ravy dotyczących sytuacji słowackich Romów jest realizowany w sposób ciągły cykl *Sportowe mury*. Tytuł nawiązuje

do prawdziwych murów, które wzniesiono w kilku słowackich miastach, aby odseparować Romów od pozostałych, głównie białych mieszkańców. Słowacja przoduje w Europie Środkowej pod względem liczby murów segregacyjnych. Niektóre gminy eufemistycznie nazywają je „murami sportowymi” - stąd ironiczny tytuł pracy Ravy.

Projekt rozpoczął się dość przypadkowo, bo od gry w piłkę z romskimi dziećmi obok jednego z takich „sportowych murów”. Artysta postanowił uchwycić tę scenę na muralu. Stworzenie wielkich rozmiarów malowidła wymagało jednak uzyskania oficjalnego pozwolenia od gminy, do której mur należy. Zatwierdzający projekt urzędnicy najpierw ocenili przedstawienie romskich dzieci; następnie z projektu muralu usunięto wszystkie postaci, pozostawiając jedynie tęcze i piłki.

Po pierwszej akcji artystycznej zrealizowanej w osadzie romskiej w Michalovcach, Rafa postanowił kontynuować projekt w innych słowackich miastach. Negocjacje z władzami, chociaż prowadzone za zamkniętymi drzwiami, zawsze stanowią integralną część projektu i mają bezpośredni wpływ na jego wynik. W 2012 r. Rafa wraz z grupą artystów i wolontariuszy z romskiej osady pomalował mur w Sečovcach we wschodniej Słowacji. W ciągu ośmiu dni powstał 220-metrowy mural przedstawiający tęcze, piłki i ludzkie sylwetki. Tym razem cały proces zarejestrowano kamerą (nagranie prezentowano w galeriach i jest ono dostępne na stronie internetowej Tomáša Ravy your-art.sk). Mur w Sečovcach stoi obok szkoły, do której uczęszczają głównie (jeśli nie wyłącznie) dzieci romskie. Uczniowie są zatem poddawani podwójnej segregacji: nie tylko uczą się w innej niż ich słowaccy

rówieśnicy szkole, ale są oddzieleni od nich ścianą o wysokości trzech metrów. Uważany za marginalny, temat sytuacji romskiej mniejszości nie jest przedmiotem debaty politycznej na Słowacji.

Unaocznic aby uzmyslowic

Mural sprawił, że konstrukcja stała się bardziej widoczna. Aby uzyskać do niej dostęp, artysta i jego współpracownicy musieli oczyścić z zarośli pobliski teren. Ich działania artystyczne przyciągnęły sporą uwagę, głównie dzięki zainteresowaniu mediów. Malowanie muru, który należałoby usunąć, ma podwójne, symboliczne znaczenie. Decyzja o jego zburzeniu nie należy jednak do mieszkańców, ale do polityków, dlatego działania Tomáša Ravy można postrzegać jako spełniające rolę terapeutyczną.

Wielkoformatowe malowidła ściennie o tematyce politycznej czerpią z tradycji meksykańskiego muralizmu, którego początki sięgają lat dwudziestych ubiegłego wieku. Tomáš Rafa nie może sobie jednak pozwolić na taką samą dosłowność, jaka charakteryzuje przedstawiające figuratywne sceny meksykańskie freski. Nie ma miejsca na jednoznacznie krytyczne przesłanie w sytuacji, gdy projekt każdego muralu wymaga zatwierdzenia przez lokalne władze, z inicjatywy których „sportowe mury” są wznoszone.

Latem 2012 r. tęczę namalowano jeszcze w dwóch innych miejscach: na murze segregacyjnym we wsi Ostrovany i na elewacji bloku mieszkalnego w romskiej dzielnicy Angi Mlyn w Michalovcach. Realizowany przez wiele dni projekt artystyczny utrwalono w kilkunastominutowych filmach. Rafa zrezygnował

z komentarza; dźwięk jest autentyczny, zestawiony z zarejestrowaną na miejscu romską muzyką. Ukazane na nagraniu życie romskich społeczności ostro kontrastuje ze sterylnymi wnętrzami galerii sztuki, w których filmy są prezentowane. Widz zyskuje wgląd w rzeczywistość, której nie potrafi sobie wyobrazić, choć wcale nie jest ona aż tak odległa – po prostu pozostaje ukryta za wysokimi murami. W spojrzeniu Tomáša Ravy na romskie osady nie ma ani strachu, ani fascynacji innością. Jego działania są poszukiwaniem wzajemnego zrozumienia za pomocą sztuki.

Filmy Ravy ukazują życie w kilku osadach romskich we wschodniej Słowacji. Ich cechą wspólną jest skrajne ubóstwo; różnią się stopniem zaangażowania mieszkańców w proponowane przez Rafę projekty artystyczne. Wielu mieszkańców nie ma dostępu do bieżącej wody, sprawnie funkcjonującej kanalizacji, centralnego ogrzewania czy elektryczności. Każda ze społeczności zmaga się ponadto w mniejszym lub większym stopniu z przestępczością, narkomanią, depresją i innymi problemami nierozzerwalnie związanymi z życiem w skrajnym ubóstwie. Poczucie beznadziei i błędne koło wykluczenia społecznego sprawiają, że mieszkańcy niechętnie biorą udział w jakichkolwiek przedsięwzięciach proponowanych przez osoby z zewnątrz. Dlatego właśnie w projekty artystyczne Tomáša Ravy najbardziej entuzjastycznie angażują się dzieci.

Romska flaga na murze segregacyjnym

W 2013 r. Tomáš Rafa wrócił na wschodnią Słowację, tym razem do wsi Veľká Ida, gdzie rok wcześniej gmina postawiła mur segregacyjny za 20 000 euro.

Tym razem jednak urzędnicy nazwali go nie murem „sportowym”, ale „ochronnym”, ponieważ powstał przy ruchliwej ulicy. Wystarczy jednak zapytać, czy w ten sam sposób „chroni” się przed ruchem drogowym białą większość mieszkańców, by zrozumieć prawdziwe motywy działania lokalnych władz. I w tym przypadku realizacja projektu wymagała uzyskania oficjalnego pozwolenia. Urzędnicy nie zatwierdzili ani tęczy, ani postaci. Ostatecznie przyjęto minimalistyczny projekt błękitno-zielonych pasów. Kiedy artysta namalował na ich tle czerwone koło, na murze segregacyjnym mającym z założenia odseparować ludność romską od pozostałych mieszkańców powstała romska flaga, czego urzędnicy oczywiście nie byli świadomi. Ten artystyczny gest odsłonił prawdziwe motywy decyzji o budowie muru. Wydarzenie trwało sześć dni, przyciągając sporą grupę młodzieży i dzieci. Tomáš Rafa zaprosił romskich raperów i aktywistów z czeskiej wsi Krupka, a malowaniu muru towarzyszyły wydarzenia kulturalne dla całej społeczności, m.in. występy politycznie zaangażowanych czeskich zespołów romskich Dela Negra i Black Style.

Kontrowersje wokół czesko-romskiej flagi

Motyw romskiej flagi pojawiał się już we wcześniejszych pracach Tomáša Rafa. W 2013 r. działająca w przestrzeni publicznej Galeria Artwall

zaprezentowała jego projekt zatytułowany *Procedura wyboru czesko-romskiej flagi*. Artysta połączył flagę Republiki Czeskiej z flagą romską, tworząc kilka projektów nowego czesko-romskiego sztandaru. Na swój ulubiony projekt można było zgłasować w internetowym plebiscycie. Intencją artysty było zainicjowanie publicznej debaty.

Hybrydowa flaga symbolizuje z jednej strony złożoność pojęć narodu, państwa i reprezentacji politycznej, a z drugiej samo społeczeństwo, które nie jest jednorodne, ale złożone z kilku grup etnicznych. Rafa odsłania i krytykuje absurdalną i niebezpieczną koncepcję Republiki Czeskiej jako kraju zamieszkałego wyłącznie przez białych Czechów. Ten projekt artystyczny nie jest jednak wolny od pewnej ambiwalencji. Interpretacja flagi należy do widzów, a ci mogą postrzegać gest artysty jako nadużycie czeskiego lub romskiego symbolu.

Wystawa zyskała rozgłos w mediach i wywołała spore kontrowersje. Flagi, które miały symbolizować pokojowe współistnienie ludności czeskiej i romskiej, wywołały oburzenie w wielu środowiskach. Niektórzy byli wręcz przekonani, że chodzi o oficjalny projekt nowej flagi państwowej! Stronę internetową galerii i portal informacyjny aktuálně.cz, na którym odbywało się głosowanie, zalały nienawistne, rasistowskie komentarze. Projekt spotkał się również z krytyką ze strony części artystów, którzy twierdzili, że spór o flagę zaognia konflikt i potęguje antyromskie nastroje w społeczeństwie, odwracając uwagę od ważniejszych tematów.

Wystawa została zniszczona przez neonazistów, którzy zamalowali flagi swastykami. Pod koniec 2013 r. Urząd Miasta Praga 7 uznał, że Rafa dopuścił

się nadużycia symboli państwowych Republiki Czeskiej i ukarał go grzywną. Artysta był oburzony wyrokiem: „Obserwuję narastającą nienawiść wobec mniejszości i od wielu lat staram się zwrócić na nią uwagę w swojej pracy. Godne pożałowania jest to, że zamiast spróbować rozwiązać problem, władze karzą artystę”. Tomáš Rafa odwołał się od wyroku i ostatecznie, po kolejnych dwóch apelacjach, sprawa uległa przedawnieniu.

Policja w galerii

W lutym 2014 r. artysta zaprezentował czesko-romską flagę w Galerii Art Space na Anglo-American University w Pradze. Wkrótce po otwarciu wystawy, czeska policja otrzymała zgłoszenie i natychmiast skonfiskowała trzy z siedmiu eksponatów. Następnie skierowała sprawę do Urzędu Miasta Praga 1, który rozpoczął postępowanie w sprawie podejrzenia o popełnienie przestępstwa. Zakończono je w grudniu 2014 r., uznając, że w związku z brakiem szkodliwości społecznej, „przedmiotowe działanie nie było przestępstwem”. Później flagę wykorzystali aktywiści podczas kilku demonstracji. Chociaż wystawa nie wyrugowała antyromskich postaw, z pewnością nie pogorszyła sytuacji, a jedynie dobitnie wskazała na *status quo*. **Jest to projekt otwarty, w którym ważniejszy niż wynik jest sam proces.** Zamiarem artysty jest uwydatnienie pewnych powszechnie obserwowanych postaw społecznych.

Nowe kolory - nowe perspektywy

Latem 2014 r. Tomáš Rafa zrealizował kolejny projekt z serii *Sportowe mury*, tym razem w osadzie

Romów w Sečovcach, w której już wcześniej realizował projekt artystyczny. Artyście udało się zaskarbić sobie zaufanie mieszkańców, dlatego też kontynuacja projektu spotkała się z ich entuzjastyczną reakcją. Tym razem postanowiono pomalować przestrzeń wspólną wielorodzinnego domu. I tym razem wybór padł na motyw tęczy. Zamiast na segregacji, artysta skoncentrował się tym razem na stosunku do przestrzeni prywatnej i publicznej. O ile mieszkańcy z reguły dbają o wnętrza swoich mieszkań, z powodu braku funduszy i niesprawnie funkcjonującej administracji zaniedbuje się przestrzenie wspólne. **W tym przypadku działanie artystyczne nie było symbolicznym gestem, ale przyjęło formę bezpośredniej pomocy.** W projekcie wzięli udział wolontariusze i uczniowie szkoły budowlanej, którzy wysprzątaли, naprawili, a następnie udekorowali ściany klatki schodowej kolorami tęczy. Artysta udokumentował cały proces na siedmiominutowym nagraniu wideo.

Malowanie przestrzeni publicznej jest z pozoru prostym działaniem, ale przynosi realne efekty. Ideę malowania w przestrzeni publicznej urzeczywistniono w 2003 r. w Tiranie, kiedy Edi Rama, artysta a zarazem burmistrz albańskiej stolicy uznał, że fasady budynków powinny być bardziej kolorowe. Film *Give Me the Colors* albańskiego artysty Anri Salego jest poetycką dokumentacją tego projektu oraz jego znaczenia dla miasta i mieszkańców. Kolory w otaczającej nas przestrzeni mają na nas przemożny wpływ, czego dowodzi choćby reakcja jednej z kobiet pojawiających się w filmie Tomáša Rafa: „Czy jesteśmy w bajce?”. Chociaż trudno się spodziewać, by odmalowanie kilku budynków przełożyło się na faktyczne

polepszenie warunków życia mieszkańców, z pewnością jest w stanie nieco złagodzić frustrację. Odstania nową perspektywę, a tym samym tworzy przestrzeń dla kolejnych zmian. Aby mógł dokonać się prawdziwy przełom, potrzebna jest jednak zmiana postaw społecznych. Swoją pracą artystyczną Tomáš Rafa stara się wspierać ten złożony proces.

Rafa co roku powraca do romskiej osady Habeš w Sečovcach, organizując od 2015 r. warsztaty malarskie przeznaczone głównie dla dzieci, choć uczestniczą w nich także osoby starsze. Latem tego roku udekorowano korytarz kolejnego domu. Ponadto uczestnicy warsztatów stworzyli wspólnie ogromnych rozmiarów malowidło (o powierzchni ok. 100 m²), które wyeksponowano następnie na fasadzie jednego z budynków w centrum osady. Dzieło przedstawia domy, ludzi, kwiaty, zwierzęta, napisy, motywy religijne, kolorowe plamy. Elementy ułożone w przypadkowy sposób tworzą swego rodzaju graffiti. Na ten barwny, abstrakcyjny obraz składają się także ślady dłoni i odciski stóp pozostawione przez artystów na płótnie.

Abstrakcja i rzeczywistość

Latem 2016 r. Rafa zorganizował w romskiej osadzie w Sečovcach warsztaty dla dzieci wspólnie ze stowarzyszeniem Art Aktivista (we współpracy z Karin Andrášiková, Markiem Halászem i Janką Pohanková). I tym razem uczestnicy wspólnie

stworzyli wielkoformatowy obraz. Ponadto wykonano z drewna ogromne, sześciennie formy, których krawędzie pomalowano na jaskrawe kolory. Pomysłodawcy projektu zasygnalizowali uczestnikom ogólne założenia warsztatów, pozostawiając im swobodę w doborze kolorów i kształtów. To w pełni improwizowane, spontaniczne działanie zakończyło się paradą, podczas której kolorowe sześciiany przeniesiono z centrum osady na łąkę. Mieszkańcy wykorzystali je następnie do stworzenia kilku trwałych konstrukcji. Letnie warsztaty zakończyły się improwizowanym wernisażem w centrum miasteczka. Inspiracją dla organizatorów wydarzenia była działalność artystyczna Grzegorza Kowalskiego (Tomáš Rafa był w latach 2012-2018 asystentem w jego pracowni na Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie). Warsztaty Grzegorza Kowalskiego organizowane od lat 80. pod hasłem *Obszar wspólny, obszar własny* opierają się na komunikacji niewerbalnej z wykorzystaniem symboli i ruchu. Artysta podkreśla w swoich działaniach wagę zajęcia określonego stanowiska.

Kowalski, podobnie jak Rafa, czerpią inspirację z teorii Formy Otwartej opracowanej przez Oskara Hansena, polskiego architekta, teoretyka, malarza, rzeźbiarza i nauczyciela. Teoria ta zakłada aktywny udział widzów w dziele sztuki i ogranicza rolę artysty do stworzenia ram dla działań odbiorców. Organizując warsztaty malarskie, Rafa inicjuje procesy twórcze, ale ma zazwyczaj niewielki wpływ na ich ostateczny rezultat.

Rok później malowano na jeszcze większym płótnie. Poza sześcianami pojawiły się nowe geometryczne bryły wykonane z drewna, które przekształcono

w obiekty rzeźbiarskie. Z czasem w ramach warsztatów zaczęto organizować dla mieszkańców prezentacje zdjęć i projekcje dokumentacji filmowej z poprzednich lat. Latem 2018 r. uczestnicy pomalowali całą powierzchnię placu w centrum romskiej osady. Z biegiem czasu warsztaty malarskie stały się ważnym wydarzeniem przypominającym doroczny festiwal. Tego rodzaju wydarzenia organizowane w osadach romskich mają moc emancypacyjną: na przestrzeni kilku dni mieszkańcy stają się artystami, tworzącymi prawdziwe dzieła sztuki. Wartość społeczna projektów artystycznych Tomáša Rafa i jego współpracowników jest niewymierna, a artyści nie zastąpią pracowników socjalnych. Sztuka pełni jednak istotną funkcję symboliczną: zmienia perspektywę i sposób myślenia. Doroczny festiwal malowania sprzyja ponadto wykorzenianiu krzywdzących stereotypów dotyczących romskich społeczności. Możliwość swobodnej, nieograniczonej ekspresji artystycznej umożliwia człowiekowi samorealizację; okazuje się, że może także pomóc w walce z uprzedzeniami.

Lenka Kukurová

Lenka Kukurová jest krytyczką sztuki i kuratorką. Zajmuje się sztuką zaangażowaną oraz aktywizmem artystycznym. Należy do zespołu kuratorów specjalizującego się w tematyce społeczno-politycznej Artwall Gallery w Pradze. Pracuje na Słowacji, w Czechach i Niemczech.

THE WALL

MUR

THE WALL

MUR

Happening:

Football match with kids from Romani settlement beside the segregation wall in Michalovce, Slovakia, 2009

Tomáš Rfa, video "The Wall", 1:00" (screenshot)

Happening:

Mecz piłki nożnej z romskimi dziećmi z osiedla Angi Mlyn obok "Muru sportowego" w Michalowcach, Słowacja, 2009

Tomáš Rfa, wideo "The Wall", 1:00" (screenshot)

THE WALL

MUR

Happening:

Football match with kids from Romani settlement beside the segregation wall in Michalovce, Slovakia, 2009

Tomáš Rafa, video "The Wall", 1:00" (screenshot)

Happening:

Mecz piłki nożnej z romskimi dziećmi z osiedla Angi Mlyn obok "Muru sportowego" w Michalowcach, Słowacja, 2009

Tomáš Rafa, wideo "The Wall", 1:00" (screenshot)

THE WALL

MUR

"Wall of Sports" was built beside
Romani settlement in Michalovce,
Slovakia, 2009, Tomáš Rafa, video
"The Wall", 1:00" (screenshot)

"Mur sportowy" wybudowany obok
osiedla w Michalowcach, Słowacja, 2009
Tomáš Rafa, wideo "The Wall",
1:00" (screenshot)

THE WALL

MUR

Sticking the graphics of sport-themed propaganda on the segregation wall in Michalovce, Slovakia, Tomáš Rafa, video "The Wall", 5:40" (screenshot)

Akcja naklejania motywu sportowego na "Mur sportowy" obok osiedla w Michalowcach, Słowacja, 2011 Tomáš Rafa, wideo "The Wall", 5:40" (screenshot)

THE WALL

MUR

Sticking the graphics of sport-themed propaganda on the segregation wall in Michalovce, Slovakia, Tomáš Rafa, video "The Wall", 5:40" (screenshot)

Akcja naklejania motywu sportowego na "Mur sportowy" obok osiedla w Michalowcach, Słowacja, 2011
Tomáš Rafa, wideo "The Wall", 5:40" (screenshot)

THE WALL

MUR

Sticking the graphics of sport-themed propaganda on the segregation wall in Michalovce, Slovakia, Tomáš Rafa, video "The Wall", 5:40" (screenshot)

Akcja naklejania motywu sportowego na "Mur sportowy" obok osiedla w Michalowcach, Słowacja, 2011 Tomáš Rafa, wideo "The Wall", 5:40" (screenshot)

THE WALL

MUR

Sticking the graphics of sport-themed propaganda on the segregation wall in Michalovce, Slovakia, Tomáš Rafa, video "The Wall", 5:40" (screenshot)

Akcja naklejania motywu sportowego na "Mur sportowy" obok osiedla w Michalowcach, Słowacja, 2011 Tomáš Rafa, wideo "The Wall", 5:40" (screenshot)

COMPETITION
PROCEDURE FOR
CZECH-ROMA FLAG

KONKURS NA
CZESKO-ROMSKĄ FLAGĘ

COMPETITION
PROCEDURE FOR
CZECH-ROMA FLAG

KONKURS NA
CZESKO-ROMSKĄ FLAGĘ

Czech-Roma flag during protest against
rasism in Ostrava, Czech republic, 2014

Czesko-romska flaga podczas marszu
przeciwko rasizmowi, Ostrava, Czechy, 2014

COMPETITION
PROCEDURE FOR
CZECH-ROMA FLAG

KONKURS NA
CZESKO-ROMSKĄ FLAGĘ

Czech-Roma flag during the
march Roma Pride in Prague,
Czech republic, 2014

Czesko-romska flaga
podczas marszu Roma
Pride, Prague, Czechy, 2014

Photography/Zdjęcia:
Gustav Pursche

COMPETITION
PROCEDURE FOR
CZECH-ROMA FLAG

KONKURS NA
CZESKO-ROMSKĄ FLAGĘ

Czech-Roma flag during
commemorative ceremony
at Lety u Písku, Czech
republic, 2017

Czesko-romska flaga
podczas uczczenia ofiar
Holokaustu Romów
Lety u Písku, Czechy, 2017

Photography/Zdjęcia:
Jana Plavec

ART AKTIVISTA

Tomáš Rafa
Art and social activism

COMPETITION
PROCEDURE FOR
CZECH-ROMA FLAG

KONKURS NA
CZESKO-ROMSKĄ FLAGĘ

Exhibition of Czech-Roma flags on the wall of
the Artwall gallery in Prague,
Czech republic, 2013

Wystawa "Konkurs na czesko-romską flagę"
na ścianach galerii Artwall,
Praga, Czechy, 2013

COMPETITION
PROCEDURE FOR
CZECH-ROMA FLAG

KONKURS NA
CZESKO-ROMSKĄ FLAGĘ

Damaged graphics of Czech-Roma
flags on the wall of the Artwall gallery
in Prague, Czech republic, 2013
photo: Artwall Gallery

Uszkodzone wydruki flag, wystawa
"Konkurs na czesko-romską flagę"
na ścianach galerii Artwall,
Praga, Czechy, 2013

Photography/Zdjęcia:
Artwall Gallery

COMPETITION
PROCEDURE FOR
CZECH-ROMA FLAG

KONKURS NA
CZESKO-ROMSKĄ FLAGĘ

Damaged graphics of Czech-Roma
flags on the wall of the Artwall gallery
in Prague, Czech republic, 2013
photo: Artwall Gallery

Uszkodzone wydruki flag, wystawa
"Konkurs na czesko-romską flagę"
na ścianach galerii Artwall,
Praga, Czechy, 2013

Photography/Zdjęcia:
Artwall Gallery

2012

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN SEČOVCE

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
W SEČOWCACH

2012

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN SEČOVCE

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
W SEČOWCACH

2012

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN SEČOVCE

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
W SEČOWCACH

2012

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN SEČOVCE

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
W SEČOWCACH

2012

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN SEČOVCE

MAŁOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
W SEČOWCACH

2012

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN SEČOVCE

MAŁOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
W SEČOWCACH

2012

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN SEČOVCE

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
W SEČOWCACH

Photo of the segregation wall
was taken in 2018

Zdjęcie muru segregacyjnego
wykonane w roku 2018

2012

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN SEČOVCE

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
W SEČOWCACH

Photo of the segregation wall
was taken in 2018

Zdjęcie muru segregacyjnego
wykonane w roku 2018

2012

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN SEČOVCE

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
W SEČOWCACH

Photo of the segregation wall
was taken in 2018

Zdjęcie muru segregacyjnego
wykonane w roku 2018

2012

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN OSTROVANY

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
WE WSI OSTROVANY

2012

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN OSTROVANY

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
WE WSI OSTROVANY

2012

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN OSTROVANY

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
WE WSI OSTROVANY

2012

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN OSTROVANY

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
WE WSI OSTROVANY

2012

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN OSTROVANY

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
WE WSI OSTROVANY

2012

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN OSTROVANY

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
WE WSI OSTROVANY

2012

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN OSTROVANY

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
WE WSI OSTROVANY

2013

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN VELKÁ IDA

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
WE WSI VELKÁ IDA

2013

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN VEL'KÁ IDA

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
W WSI VEL'KÁ IDA

2013

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN VEL'KÁ IDA

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
W WSI VEL'KÁ IDA

2013

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN VEL'KÁ IDA

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
W WSI VEL'KÁ IDA

2013

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN VEL'KÁ IDA

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
W WSI VEL'KÁ IDA

2013

PAINTING ON THE
SEGREGATION WALL
IN VEL'KÁ IDA

MALOWANIE MURU
SEGREGACYJNEGO
W WSI VEL'KÁ IDA

2014

SUMMER PAINTING
WORKSHOP IN SEČOVCE

MALARSKI WARSZTAT
W SEČOVCACH

2014

SUMMER PAINTING
WORKSHOP IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
W SEČOVČACH

2014

SUMMER PAINTING
WORKSHOP IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
W SEČOVCAH

2014

SUMMER PAINTING
WORKSHOP IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
W SEČOVCACH

2014

SUMMER PAINTING
WORKSHOP IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
W SEČOVCAH

2014

SUMMER PAINTING
WORKSHOP IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
W SEČOVCAH

2014

SUMMER PAINTING
WORKSHOP IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
W SEČOVCAH

2014

SUMMER PAINTING
WORKSHOP IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
W SEČOVČACH

2015

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVČACH

2015

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVČACH

2015

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVCACH

2015

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVČACH

2015

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVCAH

2015

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVACACH

2015

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVCAH

2015

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVČACH

2015

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVCIACH

2015

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVACACH

2015

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVČACH

2016

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVČACH

2016

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVACACH

2016

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVCAH

2016

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVCAH

2016

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVACACH

2016

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVCAH

2017

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVČACH

2017

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVČACH

2017

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVACACH

2017

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVCIACH

2017

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVCAH

2017

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVCAH

2017

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVČACH

2017

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVCAH

2017

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVCAH

2018

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVČACH

2018

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVČACH

2018

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVČACH

2018

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVCAH

2018

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVCIACH

2018

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVACACH

2018

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVČACH

2018

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVCAH

2018

SUMMER PAINTING WORKSHOP
FOR KIDS IN SEČOVCE

LETNIE WARSZTATY MALARSKIE
DLA DZIECI W SEČOVCAH

Photography/Zdjęcia:

Tomáš Rafa

Text/Tekst:

Lenka Kukurová

Scientific editor/Redaktor naukowy:

Anna Panek

Book composition and graphic design/Projekt książki i skład:

Studio Skala Paweł Iwaniuk

ISBN 978-83-66098-30-5

FINANCING: RESEARCH TASK ASP/ WSW/ 16/ PB/ 2017

Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie

ul. Krakowskie Przedmieście 5

00-068 Warszawa

